

intet bevis for at kommunisterne skulle have planlagt et kup i maj 1945, som påstået s. 129, og det er forkert, som hævdet s. 40, at det var DKP der som led i folkefronts-konspirationen tog initiativet til Frihedsrådets dannelse i september 1943.

Hans Kirchhoff

BJØRN ROSENGREEN: Dr. Werner Best og tysk besættelsespolitik i Danmark 1943–1945. Odense Universitetsforlag, 1982. 197 s. 109,80 kr.

Bjørn Rosengreen vil »klarlægge de tyske besættelsesmyndigheders politik i de to sidste okkupationsår«. Med sin analyse af denne knytter han til, hvor Hans Kirchhoff slap i sin »Augustoprøret«, nemlig ved den 29. august 1943. Hovedaktørerne i Danmark er den rigsbefuldmægtigede Werner Best, den militære øverstbefalende von Hanneken og – fra december 1943 – »der Höhere SS – und Polizeiführer« Günther Pancke. Indimellem griber diverse centrale tyske instanser ind i begivenhedernes gang, Ribbentrop og hans udenrigsministerium, Himmler og hans SS-apparat, hæren, marinen og sidst, men ikke mindst Føreren selv. Hovedgenstanden for den tyske politiske aktivitet blev sabotagebekæmpelsen. Den blev rammen for de tyske instansers udfoldelse, påtrykt dem, nolentes volentes, af den danske modstandsbevægelse. Kun i de færreste tilfælde var de i denne periode udfarende kraft. De væsentligste undtagelser er jødeaktionen og politiets opløsning.

Rosengreen påviser, at både Best, Hanneken og Pancke var enige om, at den traditionelle politibekæmpelse af modstandsbevægelsen og sabotagen var mest hensigtsmæssig i Danmark. Når opklaringsarbejdet var til ende, skulle der fældes en krigsretsdom, hvorpå de dødsdømte kunne anvendes som gidsler over for modstandsbevægelsen. Forholdt den sig passivt med hensyn til sabotage, kunne den derved redde de dødsdømtes liv. Dette var taktikken, og til den ende ville Best sidde inde med benådningsretten. En tid lang i foråret 1944 tiltog han sig den endda egenmægtigt.

Den afgørende hindring for denne politiske udfoldelse var imidlertid Hitler. Han krævede i slutningen af 1943 »Sühnemassnahmen« og »Gegenterror« som reaktion på jernbanesabotage og overfald på en tysk officer. Og folkestrejken i København i midten af 1944 fik ham til at sætte en total stopper for al krigsrettsforfølgelse, der derpå de næste otte måneder blev afløst af »modterror«. I februar 1945 fik Best lov til at genoptage krigsrettsforfølgelsen, men samtidig fortsatte »modterroren« for fuldt omdrejningstal. Forvirringen var fuldstændig.

Rosengreen giver også et bidrag til problemet om udløsningen af jødeaktionen i efteråret 1943. Han mener, at den blev fremkaldt af Best, fordi en jødeaktion ville komme før eller senere og derfor lige så godt kunne komme, mens det var værnemagten, der under den eksisterende undtagelsestilstand havde ansvaret for ro og orden; endvidere og især fordi den ville gøre dannelsen af en dansk regering (hvad Auswärtiges Amt havde sat Best til at etablere) umulig; og fordi Best derfor – og nu kommer det egentlige facit – i stedet selv kunne blive rigskommissær med ministerstatus og direkte referat til Føreren. Hypotesen virker konsistent og plausibel og forekommer mere overbevisende end tidligere forsøg på at forklare Bests adfærd – inklusive hans eget.

Men Best blev ikke rigskommissær, og han blev heller ikke rettergangschef. I stedet blev Pancke i december 1943 sendt til Danmark. Kompetenceforholdet mellem dem blev fra Hitlers side forsætligt holdt i det uafklarede, og der forblev det til besættelsens ende – trods alle anstrengelser for at få Best defineret som den øverste chef fra Auswärtiges Amt's og hans egen side. Deres enighed om den rette form for sabotagebekæmpelse hindrede ikke modsætninger mellem dem. (Her ønsker man, at Rosengreen havde boret noget dybere). Panckes stilling i SS-apparatet var mere end svag, og for at styrke den udløste han politiaktionen i september 1944, uden at Best vidste noget som helst. Hemmeligholdelsen for Best var godkendt af Hitler. Det kan man kalde »del og hersk«.

Interessant er diskussionen mellem de tyske instanser i slutningen af 1944 om bekæmpelsen af skibssabotagen. Marinen krævede, at der blev gjort noget effektivt, og Hitlers løsning var repressalier mod arbejderne og deres pårørende. Både Best og Pancke var imod. Som Best bemærkede, var dette den sikre vej til at få værfterne lukkede, men så var selvfølgelig også sabotagen bragt til ophør. Løsningen blev, at værnemagten stillede mandskab til bevogtning af værfterne. Episoden er interessant til belysning af, hvilke sabotageformer tyskerne var mest ømfindtlige overfor.

Rosengreens bog er et vægtigt bidrag til besættelsesforskningen. Den nuancerer den tyske besættelsespolitik, der i alt for høj grad tidligere – også af undertegnede anmelder – er blevet skildret monolitisk. Derudover er den et indlæg i den debat, der internationalt føres om beskaffenheden af det nazistiske diktatur, om Hitlercentrisme ctr. kompetencekaos. Den svingende linie i Danmark, kendetegnet ved de lokale instansers vilje og evne til at følge deres egen opfattelse (når de da ellers var enige indbyrdes), så længe Førerens øje ikke faldt på dem, synes at antyde et både-og snarere end et enten-eller.

Aage Trommer

BENT GRAVESEN: Socialdemokratiets strategiske overvejelser 1943–45. Ålborg Universitetsforlag, 1981. 178 s.

Gravesens analyse af Socialdemokratiets strategiske overvejelser i perioden 1943–45 er et led i et større projekt, hvis slutsten skal være en undersøgelse af den socialdemokratiske arbejderbevægelses situation ved indgangen til 1980'erne, hvor afmagten over for de økonomiske og politiske problemer har været karakteristisk. Det er kontinuiteten i udviklingen fra 1930'ernes optimisme og kampgejst til krise-70'ernes stigende desillusionering, der er interessefeltet. Gravesen mener at kunne konstatere en tiltagende opløsning i den socialdemokratiske arbejderbevægelse i slutningen af 1970'erne, d.v.s. han beskæftiger sig altså med en politik der – ud fra et marxistisk synspunkt – var fejlagtig fra starten.

Gravesens analyse tager sit udgangspunkt i den socialdemokratiske selvforståelse. Partiet så det som sin opgave at sørge for, at kapitalen spillede sine historiske roller til ende. Når borgerskabet svigtede, måtte Socialdemokratiet hjælpe til med at realisere det fulde demokrati, politisk og økonomisk, hvorefter et demokratisk og socialistisk samfund ville skabe sig selv. Der er altså på en gang tale om udpræget historisk determinisme og samtidig en socialdemokratisk bevidsthed om, at det kunne blive nødvendigt at hjælpe til med at dreje historiens hjul i den rigtige retning. Dette kan ske gennem et classesamarbejde med borgerskabet, således at kapitalen støttet af et reformarbejde udvikler det moderne industrisamfund, der samtidig med at det producerer et voksende proletariat skaber et socialdemokratisk magtgrundlag. Da borgerskabet er interesseret i at overleve, nærmer det sig af taktiske grunde selv arbejderbevægelsen, og forudsætningerne for et classesamarbejde er til stede. Socialdemokratiets politiske udvikling kan derfor kun forstås i relation til udviklingen i borgerskabet.

Endelig indgik USSR også som en faktor, der påvirkede Socialdemokratiets politiske overvejelser 1943–45. Det var vigtigt at have rede på, hvilken politik Sovjetunionen som stormagt og næsten-nabo ville søge at realisere over for de europæiske lande i en situation med fredskrise og en radikaliseret arbejderklasse. Det var nærliggende at trække paralleller til situationen efter første verdenskrig.

Gennem oprettelsen af Det erhvervsøkonomiske Institut i 1943 søgte det danske erhvervsliv at skaffe sig viden om det internationale borgerskabs forestillinger om efterkrigstiden. Gravesen er løbet ind i de obligate problemer med at få adgang til institutionelt kildemateriale. Men da der var tale om en interesseorganisation, der søgte at påvirke